

**BRACTWO GWARKÓW
ZWIĄZKU GÓRNOŚLĄSKIEGO**
ul. Kilińskiego 15, 40-061 Katowice
Tel. 519 318 856

e-mail gwarek@gwarkowie.pl www.gwarkowie.pl
NIP 6342792970 KRS 0000394052 REGON 242636992
Konto bankowe 88 8437 0002 0010 0156 1759 0001

Katowice dn. 22.05.2015 r.

Bractwo Gwarków
Adres do korespondencji:
Jerzy Ludwik Mańka
Stowarzyszenie Bractwo Gwarków
ul. Kilińskiego 15
40-061 Katowice

Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków
w Katowicach
ul. Francuska 12
40 - 015 Katowice

Wniosek o wpisanie wieży „Richter” do Rejestru Zabytków Województwa Śląskiego

Działając w imieniu społecznej grupy górniczej zorganizowanej w Stowarzyszeniu Bractwa Gwarków popieramy inicjatywę mieszkańców Siemianowic Śląskich „Ratujmy Wieżę Richter” na rzecz zachowania wieży wyciągowej szybu „Siemianowice III” (nr inwentarzowy 200-8) położonej na terenie zlikwidowanej Kopalni Węgla Kamiennego Siemianowice, dawniej kopalni „Richter” w Siemianowicach Śląskich, zwanej dalej wieżą „Richter”, zwracamy się z prośbą o niezwłoczne:

- 1) wpisanie jako zespołu obiektów, stanowiących funkcjonalną całość: wieży wyciągowej szybu „Siemianowice III” wraz z maszyną wyciągową, budynkiem nadszybia oraz zachowaną infrastrukturą transportową do rejestru zabytków województwa śląskiego oraz objęcie całości ochroną konserwatorską wynikającą z Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. ([Dz.U. Nr 162, poz. 1568](#));
- 2) podjęcie działań mających na celu niedopuszczenie do nieodwracalnego zniszczenia i dewastacji zabytku poprzez oddzielenie wieży od nadszybia tym samym pozbawienie go unikatowego charakteru oraz historycznego kontekstu;
- 3) podjęcie kroków mających na celu skłonienie obecnego właściciela obiektu do podjęcia odpowiednich działań mających na celu zabezpieczenie obiektu wraz z urządzeniami oraz wsparcie starań na rzecz jego rewitalizacji nadania mu nowych funkcji.

Uzasadnienie

Wieża „Richter” położona jest na ul. Olimpijskiej 30 w Siemianowicach Śląskich, nr działki 3349/225 (rejon szybu Siemianowice III pompowni Siemianowice Zakładu „Centralny Zakład Odwadniania Kopalni”) i stanowi nieodłączny element przemysłowego krajobrazu miasta od ponad stu lat. Podmiotem wykonującym uprawnienia właścicielskie nad obiektem jest Spółka Restrukturyzacji Kopalni S.A z siedzibą w Bytomiu ul. Strzelców Bytomskich 207. Zabytek został wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Siemianowice Śląskie ustanowionej Zarządzeniem Prezydenta Miasta Siemianowic Śląskich z dnia 29 kwietnia 2014 r., gdzie w pozycji 97 ujęto zabytkowe budynki dawnej kopalni „Richter”, w tym budynek nadszybia z wieżą wyciągową, a w pozycji 118 kamienice robotnicze przy ul. Wieczorka. Ponadto zgodnie z obowiązującym miejskim planem zagospodarowania przestrzennego uchwalonym w dn. 28.11. 2011 r., pkt. 6.1. „budynek nadszybia z wieżą szybu S III;” podlega ochronie wynikającej z tego dokumentu. Stan techniczny zachowanej tkanki zabytkowej wieży, budynku nadszybia oraz zachowanej infrastruktury należy ocenić jako bardzo dobry, umożliwia on wykorzystanie obiektu w przyszłości na cele związane z kulturą, turystyką czy też działalność komercyjną.

Niestety pomimo wpisania obiektu do gminnej ewidencji zabytków i objęcia go ochroną w miejskim planie zagospodarowania przestrzennego okazuje się, że jest to ochrona niewystarczająca. Szczególny niepokój budzą działania władz objętych obiektem SRK S.A. zmierzające do jego dewastacji poprzez odłączenie wieży od budynku nadszybia. Na 20 maja 2015 r. obwieszono publiczną licytację wieży, w warunkach której umieszczono wymóg demontażu i wywozu wieży poza historyczną lokalizację „przy zachowaniu istniejącej infrastruktury nadszybia”. Tego typu działania nieuchronnie doprowadzą do **nieodwracalnego zniszczenia zabytku** poprzez trwałą separację jego powiązanych funkcjonalnie elementów. Należy z całą pewnością podkreślić, że nie jest możliwe wykonanie „zachowania istniejącej infrastruktury budynku nadszybia” przy narzuconym demontażu wieży - co zresztą obrazuje dokumentacja fotograficzna załączona do niniejszego pisma. W obwieszczeniu ponadto znajduje się dość enigmatycznie sformułowane zdanie „Nabywca winien zobowiązać się do zachowania zabytkowego charakteru konstrukcji wieży wyciągowej, wynikającego

z ustaleń Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków", co najmniej zastanawiające jest w jaki sposób miałyby ona „zachować swój zabytkowy charakter” będąc pozbawiona zarówno kontekstu historycznego jak i kulturowego. Tak nieprecyzyjnie sformułowane obwieszczenie o publicznej licytacji wieży „Richter” wydaje się tym bardziej niepokojące, gdy zważy się, że na potencjalnego nabywcę w istocie czeka 125 ton cennego stopu stali.

Należy podkreślić, że w przypadku wieży „Richter” mamy możliwość zachowania wieży szybowej wraz z pełną historyczną funkcjonalnością. Ponadto warto zwrócić uwagę na fakt, iż dzięki zachowaniu się XIX-wiecznego chodnika (poziom 206) możliwe jest przedostanie się bezpośrednio w okolice szybu Bańgów. Zatem jest to obiekt nie tylko o zdrowej tkance, ale przede wszystkim zabytek kompletny i z tego względu wskazane jest objęcie go kompleksową ochroną jako spójnej całości.

Poniżej przedstawiamy rys historyczny autorstwa Jakuba Halora z stworzony m.in. w oparciu o książkę Małgorzaty Derus pt. „Z dziejów przemysłu Siemianowic Śląskich”, dokumentację archiwalną kopalni załączoną do niniejszego pisma oraz wiedzę pasjonatów zaangażowanych w naszą inicjatywę.

Zabytkowy szyb „Richter III” w kontekście dziedzictwa kulturowego i historii przemysłu w Siemianowicach

Dawny szyb „Richter III” stanowi obecnie najstarszy i historycznie najcenniejszy z zachowanych na terenie miasta Siemianowice Śląskie zabytków techniki górnictwa. Jego wartość kulturową trudno przecenić, pozostał on bowiem wraz z nielicznymi ocalałymi zabudowaniami i oddzieloną od kopalni jedynie ceglanym murem kolonią robotniczą dzielącą z nim zwyczajową nazwę Richter ostatnią pamiątką po najstarszej siemianowickiej kopalni w panoramie miasta. „Richter III”, będąc najmłodszym z jej szybów, zachował się do dzisiaj jako jedyny, dlatego jego wartość jako zabytku dla miasta jest ogromna, podobnie jak całe założenie urbanistyczne znajdujących się w okolicy budynków. Należy podkreślić, że zamiar demontażu wieży wyciągowej „Richter III” i przeniesienia jej w inne miejsce przez obecnego gospodarza obiektu, którym jest rządowa Spółka Restrukturyzacji Kopalń, jest jednoznaczny ze zniszczeniem zabytku, którego historia łączy się nierozdzielnie z szybem górnictwem i otoczeniem do którego przynależy.

Znana i udokumentowana historia kopalni „Siemianowice” sięga maja 1787 roku, kiedy to wolny pan stanowy Bytomia, Łazarz III Henckel von Donnersmarck (1729-1805), którego siedzibą był zamek w Siemianowicach (ob. ul. Chopina), założył na terenie rodzinnych dóbr kopalnię „Szczyście” (Glücksgrube) o wydobywaniu ok. 1000-2000 ton rocznie. Donnersmarckowie uzyskiwali kolejne nadania górnicze na przestrzeni XIX wieku, a zjednoczenie istniejących pól górniczych w kompleks kopalń (Vereinigte Siemianowitzer Steinkohlengruben) miało miejsce 25 września 1855 r. W tym czasie majątkiem zarządzał już od wielu lat wnuk Łazarza III, Hugo I Henckel von Donnersmarck (1811-1890), z którego inicjatywy wybudowano w 1836 r. Hute „Laura” zaopatrywaną w węgiel za pomocą jednej z pierwszych w regionie konnych kolei wąskotorowych. Powstanie huty i kopalni zainicjowało dynamiczny rozwój Siemianowic, będących do tej pory niewielką wsią dworską. Graf Hugo był wybitnym przemysłowcem, który zdołał przyciągnąć do Siemianowic zagraniczny kapitał nie tracąc kontroli nad majątkiem, zatrudnił wykwalifikowanych inżynierów i menedżerów z zachodniej Europy, którzy szkolili miejscowe kadry. W miarę postępów w nieustającym rozwoju zakładów pracy powstawały osiedla oferujące robotnikom i mechanikom godne warunki bytowe i zabezpieczenia socjalne, a architektura budynków użytkowych i kamienic wykazywała się ciekawą i spójną stylistyką. W 1879 r. na polach „Guter Arthur” rozpoczęto budowę kopalni „Richter”, która miała być najbardziej nowoczesnym zakładem koncernu. W kolejnych latach zgłębiono trzy szyby (w 1889 roku osiągnięto głębokość 206 metrów) i wybudowano trzy niezależne bocznice kolejowe – normalnotorową oraz wąskotorową powiązane z sieciami kolei publicznych oraz wąskotorową kolei zakładowej przeznaczoną do bezpośredniego zaopatrywania w węgiel Huty „Laura” oraz powrotnego transportu żużla wielkopiecowego do podsadzania wyrobisk.

Zachowany wraz z oryginalną wieżą wyciągową szyb „Richter III” sięgający na głębokość 320 metrów został zbudowany w latach 1895-1897. W tym czasie powstawała również nowoczesna jak na owe czasy okoliczna zabudowa: sortownia, łaźnia, warsztaty, kotłownie, stacja ratownicza, rozdzielnia i budynek dyrekcji, a także kamienice dla rodzin górników oraz budynki użytku publicznego przy obecnej ul. Wieczorka.

Kopalnia „Richter” przechodziła w swej historii liczne przekształcenia własnościowe. Hrabia Hugo I Henckel von Donnersmarck sprzedał ją spółce akcyjnej Zjednoczone Huty Królewska i Laura (Vereinigte Königs- u. Laurahütte), gdzie została połączona pod jednym zarządem z istniejącą od 1871 r. kopalnią „Huta Laura”. W 1908 r. zakłady „Richter” i „Huta Laura” rozdzielono, następnie ponownie połączono pod wspólnym zarządem w 1925 roku, używając nazwy „Kopalnia Huta Laura i Richter”. W połowie lat 30. XX w. kopalnię po krótkim okresie przejścia przez koncern Flicka przejął Skarb Państwa Polskiego, w tym czasie otrzymała ona po raz pierwszy oficjalną polską nazwę „Siemianowice”. Po agresji Niemiec na Polskę kopalnię przejął koncern Hermann Göring, pod którego zarządem w roku 1941 zakłady „Richter” i „Huta Laura” ponownie rozdzielono. Zakłady zostały ponownie połączone i znacjonalizowane w latach 1945-1946 pod nazwą „Siemianowice”, która funkcjonowała do 1993 r., kiedy rozpoczęto trwający do dziś proces restrukturyzacji zakładu. Z początkiem XXI wieku zlikwidowane zostały wieże wyciągowe dawnych szybów „Richter I” i „Richter II” oraz cała infrastruktura służąca do wydobywania, sortowania i załadunku węgla wraz z bocznicami kolejowymi.

Kopalnia „Richter” i przyległa kolonia robotnicza o zwyczajowej nazwie Richter była świadkiem dzieciństwa i młodości Antoniego Halora, siemianowickiego reżysera, artysty plastyka i literata, twórcy zasłużonego dla kultury polskiej i uhonorowanego licznymi nagrodami. Wracał on do swoich korzeni wielokrotnie, podkreślając w swych wspomnieniach kulturową jedność kopalni i przyległego osiedla, zwracając szczególną uwagę na wzajemne zaufanie w tej górniczej społeczności, gdzie jeszcze długo po wojnie nie było potrzeby zamykania mieszkań w kamienicach, ponieważ sąsiedzi pilnowali wzajemnie swojego dobytku i tworzyli niejako jedną rodzinę. Już jako słynny reżyser Antoni Halor wrócił na ulicę swego dzieciństwa, dokumentując osiedle i kopalnię „Richter” najpierw jako plener do biograficznego filmu o Morcinku, a wreszcie zrobił film o niej samej, co pięknie opisał w miesięczniku „Śląsk” Jan Lewandowski: „Jak wspominał sam Halor, szukając plenerów starej Karwiny z dzieciństwa Morcinka, trafił ostatecznie do miejsca swojego własnego dzieciństwa, czyli do starych familoków dawnej kopalni „Richter” (...). Z tej racji jest to najbardziej osobisty z jego filmów. Zarazem „Ulica, o której trochę wiem” jest nie tylko nostalgicznym powrotem Halora do krainy dzieciństwa, po której oprowadza aktor Andrzej Lipski, ale i zapisem siemianowickiej przeszłości. Najciekawszym siemianowickim dokumentem filmowym w stuletniej historii kinematografu.”

Opis obiektu i jego konstrukcja

Wieża wyciągowa szybu „Siemianowice III” została wybudowana w roku 1897, a przebudowana i zmodernizowana w 1966 roku. Wieża ta jest wieżą jednozastrzałową o konstrukcji stalowej, nitowanej nitem zwykłym. Mierzy 30 metrów wysokości od zrębu szybu do osi kół linowych, umieszczonych na jednym poziomie obok siebie.

Podstawowe parametry wieży wyciągowej, to:

- 1) konstrukcja wieży - stalowa nitowana nitem zwykłym, wyposażona w dwa koła linowe umieszczone na jednym poziomie obok siebie,
- 2) konstrukcja zastrzału – dwie nogi w postaci nitowanych kratownic przestrzennych, połączone ze sobą poziomą kratownicą przestrzenną, usztywnione stężeniami z kątowników w dwóch równoległych płaszczyznach,
- 3) połączenie zastrzału z głowicą – bezprzegubowe (sztywne),
- 4) koła linowe spawane,
- 5) liczba kół linowych – 2,
- 6) rodzaj łożysk – ślizgowe,
- 7) średnica kół linowych – 5500 mm
- 8) rodzaj urządzenia do awaryjnego hamowania naczyń – pogrubione prowadniki drewniane,
- 9) rodzaj i wymiary prowadzenia naczyń w trzonie wieży – czołowe, stalowe prowadniki skrzynkowe o wymiarach 140x180 mm
- 10) rozstaw belek podtrzonowych – 2 x 1715 mm
- 11) odległość zastrzału od osi szybu – 16,80 m
- 12) rozstaw słupów trzonu – 3430x3400 mm
- 13) wysokość trzonu – 26,60 m
- 14) wysokość od zrębu szybu do osi kół linowych – 30,00 m
- 15) rozstaw nóg zastrzałów – 15,00 m
- 16) masa konstrukcji – około 125 ton
- 17) wyposażenie: instalacja odgromowa, instalacja oświetleniowa, urządzenia łączności i sygnalizacji,
- 18) wejście na poziom kół linowych po drabinie z budynku nadszybia z jednym pomostem na trzonie wieży ponad dachem nadszybia.

Podstawowe parametry budynku nadszybia:

- 1) konstrukcja stalowa nitowana – rama kratowa,
- 2) trzy poziomy technologiczne – zrąb i dwie kondygnacje nadziemne,
- 3) kondygnacje wewnętrzne oparte na słupach wewnętrznych, podłoga stalowa,
- 4) ściany osłonowe murowane z cegły pełnej, przeszkolone, pomiędzy przeszkleniem tynkowane,
- 5) dach dwuspadowy kryty papą,
- 6) wyposażenie – wrota szybowe, stanowisko sygnalisty, przesuwnice do wozów, układ torowy.

Podsumowując należy jeszcze raz zaznaczyć, że stan techniczny całości obiektu wraz z infrastrukturą jest bardzo dobry, tym bardziej należy po raz kolejny podkreślić, że odseparowanie zabytkowej wieży szybowej „Richter” od pozostałej tkanki zabytkowej oray miejsca, w którym się znajduje oznaczać będzie zniszczenie zabytku. Z punktu widzenia pasjonatów i mieszkańców Siemianowic (przedstawiona powyżej w obwieszczeniu dot. licytacji wieży) wizja dekonstrukcji cennego zabytku stanowiącego od wieków nieodłączny element panoramy miasta oraz odłączenie go od historycznego i kulturowego kontekstu jest niedopuszczalna. Zwracamy w tym miejscu uwagę na to że zgodnie z art. 6 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki nieruchome będące, w szczególności /.../ obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi” ale również te będące „miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji”. Utrwalenie historii przemysłu, historii powstawania miasta, czy też działalności wybitnych postaci związanych z tym miejscem stanowi argument za tym by zabytki takie jak szyb „Richter” zostały zachowane w całości w powiązaniu ze swoją historią, a zatem i z miejscem, do którego przynależą oraz z ludźmi dla których

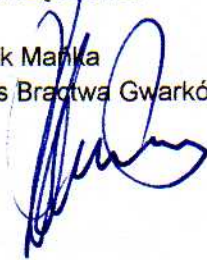
ich zachowanie jest ważne. Na uwagę zasługuje również fakt, że planowane zgodnie z treścią cytowanego obwieszczenia SRK S.A odseparowanie części funkcjonalnych wieży szybowej wraz z otaczającą ją infrastrukturą zdaje się stać w sprzeczności z ochroną przydaną nin. obiektowi w obowiązującym miejskim planie zagospodarowania przestrzennego. Mając na uwadze powyższe wnosimy i wywodzimy jak na wstępie.

Z upoważnienia Społecznej Inicjatywy „Ocalmy Wieżę Richter”

Joanna Budny
Koordynator Kongresu
Ochrony Zabytków

Popieramy Społeczną Inicjatywę „Ocalmy Wieżę Richtera”

Jerzy Ludwik Mańka
Wice Prezes Bractwa Gwarków

Stowarzyszenie Bractwo Gwarków
Stowarzyszenia i osoby wspierające wniosek:
Kongres Ochrony Zabytków, Konfederacja stowarzyszeń w organizacji
Inicjatywa społeczna „Ocalmy Wieżę Richtera”
Stowarzyszenie Dwie Wieże
Stowarzyszenia Hajmat,
Stowarzyszenie Ratujemy Zabrzeńskie Zabytki

Odpisy niniejszego pisma wraz załącznikami zostaną przekazane podmiotom w współpracującym w ramach Kongresu Ochrony Zabytków na rzecz ochrony dziedzictwa przemysłowego w regionie.